

ZGRADA VARAŽDINSKOG GRADSKOG KAZALIŠTA

Smještajem, veličinom i stilskim značajkama zgrada kazališta najvažnije je graditeljsko djelo varaždinskog historicizma druge polovice 19. stoljeća. Podignuta je 1873. godine prema projektu Hermanna Helmera, kasnije istaknutog europskog arhitekta kazališnih zgrada. Prema njegovim nacrtima i pod njegovim nadzorom zgradu je u suradnji s varaždinskim obrtnicima izgradio znameniti zagrebački graditelj Janko Jambrišak o čemu sojedoči spomen ploča na glavnom stubištu.

Varaždinsko kazalište (sl. 1) najvrjednija je historicistička građevina Varaždina, monumentalno zdanje izgrađeno u stilu neorenesanse 1873. godine na prostoru nekadašnjeg južnog varoškog grabišta na istočnom dijelu Kapucinskog trga.

O prvim kazališnim predstavama u Varaždinu i prostorima u kojima su održavane možemo tek pretpostavljati. O njima nema sačuvanih pismenih svjedočanstava. Srednjovjekovna crkvena prikazanja, ako ih je i bilo, vjerojatno su se odigravala u tadašnjim varaždinskim crkvama, franjevačkoj svetog Ivana Krstiteља i župnoj svetog Nikole, ili možda na otvorenim prostorima pred njima. Teško je vjerovati da je u doba renesanse, za vrijeme ratova s Turcima, bilo u Varaždinu kazališnih predstava. U to vrijeme mogle su se održavati u varaždinskoj feudalnoj utvrdi čiji su vlasnici bili intelektualno i novčano dovoljno bogati da budu njihovi naručitelji i gledatelji.

U doba baroka, tijekom 17. stoljeća, održavale su se kazališne predstave u zgradi varaždinske isusovačke gimnazije. O kazališnoj se dvorani malo zna, a prve vijesti o njoj su iz 1673. godine kad su krajem školske godine đaci održali predstavu s nazivom "Sveta Katarina". Nije nam poznato gdje se u zgradi gi-

Slika 1. Varaždinsko gradsko kazalište, 1875.

mnazije nalazila kazališna dvorana i kako je izgledala. Danas još postojeća zidana zgrada nekadašnje isusovačke gimnazije pregrađivana je više puta, pa je njezin unutrašnji prostor posve drugačiji nego u vrijeme izgradnje.

U drugoj polovici 18. stoljeća kazališne su se predstave održavale u obnovljenoj zgradi nekadašnje kapele Njemačke kongregacije u Varaždinu, između isusovačke crkve i gimnazije (sl. 2), koju je otkupila i za glumište preuredila varaždinska gradska ubožnica.

U to se vrijeme u Varaždinu javlja misao o izgradnji kazališne zgrade. Njome se ozbiljno bavio grof Franjo Patačić koji je obznanio namjeru da na prostoru nasuprot palače Sermage podigne primjerenu građevinu. U tu je svrhu 1768. godine kupio dva zemljišta na sjevernoj strani trga. Jedan popis iz 1769. godine naziva već taj prostor "Forum Theatri". Nažalost, nedostatak novca zbog rastrošnog života koji je vodio, spriječio je grofa u toj namjeri.

U 19. stoljeću kazališne su se predstave održavale u redutnoj dvorani koja se nalazila u zapadnom dijelu nekadašnje palače grofova Batthiany na glavnom varaždinskom trgu. Dvorana je izgrađena u prvoj polovici stoljeća u vrijeme kad Batthiany više nisu bili vlasnici. Mogla je primiti četiristo ljudi, ali je već dvadesetih godina 19. stoljeća bila premala za javne plesove koji su se u njoj održavali. Kako do 1873. godine još nije u Varaždinu bilo kazališne zgrade predstave putu-

Slika 2. Isusovački kompleks s kapelicom Njemačke kongregacije, 1776.

jućih družina održavale su se u toj dvorani. Prilikom svake predstave morala se improvizirati pozornica za koju su kulise izrađivali sami glumci. Kad su kazališne priredbe u redutoj dvorani postale učestalije, počeli su Varaždinci dvoranu i nazivati kazalištem. I danas postojeća zgrada u Kranjčevićевой ulici broj 4 je i nakon izgradnje nove kazališne zgrade 1873. godine na prostoru nekadašnjeg južnog gradskog grabišta ostala u svijesti ljudi kao kazališna, pa je i nazivana Staro kazalište, a sama se ulica nazivala Starokazališna ulica.

Zgrada današnjeg Hrvatskog narodnog kazališta u Varaždinu sagrađena je na prostoru nekadašnjeg južnog varoškog grabišta. O njenom podizanju svjedoči natpis uklesan (sl. 3) na spomen ploči na zidu glavnog stubišta: "Obćina slobodnog i kraljevskog grada Varaždina sazda godine 1873. Arhitekt Hermann Helmer iz Beča, graditelj J. J. Jambreščak iz Zagreba".

Mjesec dana prije otvorenja izašla je u varaždinskim novinama "Pučki prijatelj" obavijest o izgledu kazališta: "Kazališna je zgrada posve gotova, te se sada još radi na unutrašnjem uređenju. Na pozorištu se napinju dekoracije, što ih je prekrasno naslikao Rostok iz Graca. U parteru se smještaju zatvorene stolice, tapetirane crvenom kožom. Raskošno je pozlaćen u gledalištu svod, kojemu su temeljne boje: crvena, bijela i modra. Lože su poluotvorene i preobučene crvenom svilom, a njihovi okrajci tapetirani crvenom kožom. Prednji su krajevi loža bijeli,

Slika 3. Spomen ploča na ulaznom stubištu kazališta

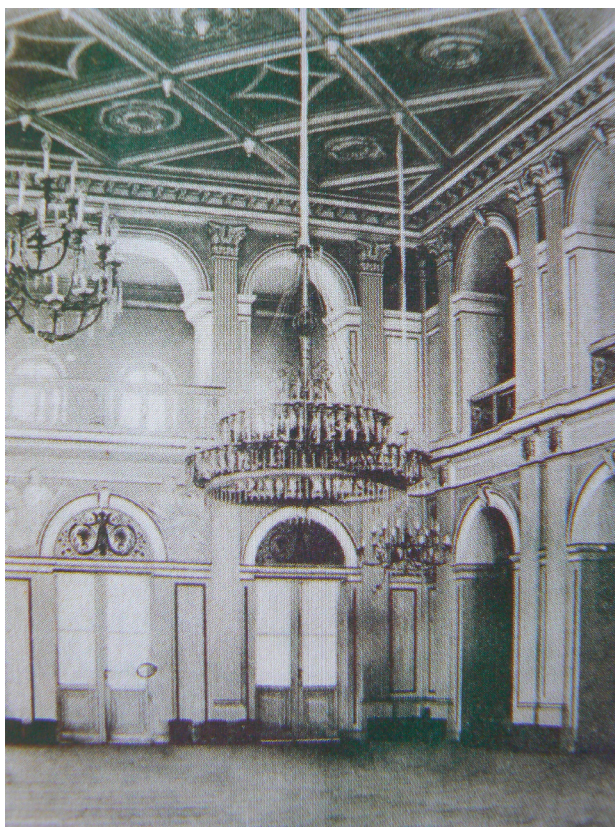
ali preobilno pozlaćeni. Na pročelju kazališta koje je prekrasno uredio Halleker iz Maribora, nalazi se grb grada Varaždina. Na pročelju diplomatske lože-na desnoj strani tik pozornice-stoji grb Trojedne Kraljevine s hrvatskom krunom. Kazalište ima 34 lože, pred gledalištem nalazi se na prvom katu krasno hladilište (foyer), u zimsko doba zatvoreno, a ljeti otvoreno s velikim balkonom, te s izgledom na šetališnu ulicu. Do toga se hladilišta dolazi glavnim ulazom po širokim marmornim dvorednim skalinama. Na svakoj strani gledališta nalaze se u prizemlju skladišta za dekoracije, a u prvom polukatu garderobe za glumce. Prizemlje pak pred gledalištem zapremaju velike i krasne prostorije kavane, gostionice i kuhinje. Prvu stranu kazališne zgrade prema Kapucinskom trgu u prvom i drugom katu zauzima velika plesna dvorana (sl. 4), prebogato urešena. Do nje na lijevoj strani u prvom katu nalaze se velike prostorije "Kasina", a u drugom katu tri lijepe velike galerije. Do njih su stanovi kazališnog ravnatelja i kućnog nadglednika, te jedan privatni stan".

O zgradi Hrvatskog narodnog kazališta u Varaždinu svjedoče i neki planovi i crteži čuvani u Državnom arhivu Varaždin i u Gradskom muzeju Varaždin. Muzej posjeduje dva crteža vodenim bojama s prikazima istočnog i zapadnog pročelja kazališne zgrade. Ni na jednom nije posebno označeno da se radi o varaždinskom kazalištu, ali ih jasno određuju naslovi: *Facade gegen die Promenade* i *Facade gegen den Kapuzinerplatz* koji jasno svjedoče o gradskim prostorima nasuprot tih pročelja, a to su varaždinsko gradsko šetalište i Kapucinski trg na kojem još u to vrijeme nije bila izgrađena zgrada varaždinske pošte. Ovi crteži su rad

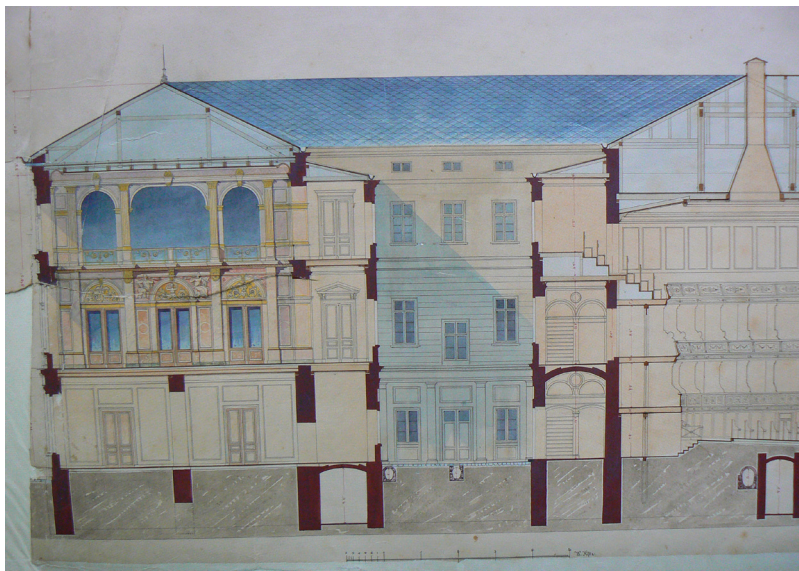

bečkog arhitekta Aleksandera Belloua, potpisani tušem u desnom donjem kutu slika, nastali oko 1871. godine. Prikazuju dva prijedloga izvedbe pročelja kazališne zgrade. Ono istočno, okrenuto promenadi, zamislio je kao plastički razvedenije, istaknutijeg središnjeg dijela i urešenog brojnim kipovima u nišama i kružnim medaljonima.

Među tridesetak tlocrta i crteža pročelja kazališne zgrade koji se čuvaju u Državnom arhivu Varaždin tri su likovno zanimljiva. Dva su crteži tušem i vodenim bojama Hermanna Helmera iz 1871. godine. Jedan (sl. 5) istovremeno prikazuje presjek kazališnog gledališta i pozornice, te velike glazbene dvorane u zapadnom dijelu zgrade. Nacrtni su i prepoznatljivi i danas postojeći dijelovi slikarskih i kiparskih ukrasa dvorane. Na drugom crtežu tušem prikazano je zapadno pročelje kazališne zgrade, onakvo kakvo je izvedeno, tek s naslikanim, danas ne postojećim, kandelabrima na balkonima.

Slika 4. Plesna dvorana u zapadnom krilu kazališta

Slika 5. Plan kazališta Hermanna Helmera

Zanimljiva je i veduta Varaždina s prikazom zapadnog i južnog pročelja kazališne zgrade, amaterski slikarski rad geometra Stawikovskog, nastao nakon 1873. godine. Prikaz zgrade odgovara prije spomenutom Helmerovom crtežu.

U Državnom arhivu Varaždin čuva se i zanimljivi a crtež tušem i vodenim bojama Artura Dauseka iz 1894. godine koji prikazuje istočno pročelje kazališne zgrade okrenuto prema šetalištu. Prikazuje dvokatno zdanje s kosim krovom na dvije vode i zidnim plaštom razvedenim vratima u prizemlju i nišama na katovima.

Razglednica s prikazom istog pročelja kazališta iz tridesetih godina našeg stoljeća na prvi pogled veoma sličij prije opisanom Dausekovom crtežu. Građevina ima istaknuti središnji dio s velikim trokutastim zabatom nad krovom i niže bočne dijelove s ravnom terasom na prvom katu, probijene u prizemlju lučno svedenim vratima. U visini prvog kata su niše s ukrasnim plastičkim oblicima. U središnjoj je na postolju kip hrvatskog pjesnika Ivana Gundulića u prirodnoj veličini, a u postranim ukrasne vaze.

Današnji izgled kazališne zgrade (sl. 6) nastao je polovicom pedesetih godina prošlog stoljeća kada su izvršene nadogradnje i intervencije na pročeljima. Projekt nadogradnje izveo je poznati hrvatski arhitekt Aleksandar Freudenreich (Zagreb, 1892. - Zagreb, 1974.). Volumen i plašt središnjeg dijela kazališne zgrade ostao je sačuvan, a prilično je izmjenjeno istočno pročelje. Na bočnim stranama podignuto je za jedan kat, s nizom kružnih prozora na sjeveru i jugu. Zazida-

Slika 6. Kazalište s nadogradnjom Aleksandra Freudenreicha

na su tri lučno svedena ulaza u prizemlju, a otvorena dva nova. U prizemlju su otvorena i tri prozora, dok su nekadašnje niše s kipovima na prvom katu providene velikim prozorima kojima su dodana još dva nova. Ponutrica kazališne zgrade preuređena je u toj obnovi novim oblikovanjem donjeg dijela gledališta, kiparskim, štukaterskim, slikarskim i dekoraterskim radovima.

Zgrada Hrvatskog narodnog kazališta u Varaždinu vrijedno je arhitektonsko zdanje druge polovice 19. stoljeća. Djelo je Hermanna Gotlieba Helmera (Hamburg, 1849. - Beč, 1919.), jednog od najznačajnijih europskih arhitekata (sl. 7) toga vremena, specijaliziranog za oblikovanje kazališnih zgrada. U svojim je projektima primjenjivao historicističke oblike imitirajući građevne forme renesanse, baroka i rokokoja. Zajedno s arhitektom Fellnerom vodio je u Beču poznatu građevinsku tvrtku koja je na pro-

Slika 7. Hermann Helmer, projektant kazališta

storu nekadašnje Austro-Ugarske monarhije i drugim europskim zemljama podigla 48 kazališnih zgrada i mnogobrojne druge javne građevine.

U Hrvatskoj su sagradili i kazališta u Rijeci i Zagrebu, a Helmerov rad je i zgrada Umjetničkog paviljona u Zagrebu. Varaždinsko kazalište je Helmerov prvi samostalni rad i dragocjeno graditeljsko djelo hrvatskog historicizma. Među zanimljivostima Helmerova života u Varaždinu je i ta da se za svog boravka u gradu upoznao s kćeri varaždinskog postolara Levanića iz ulice Dugog konca, koja mu je potom postala suprugom.

Zgradu varaždinskog kazališta podigao je po Helmerovom nacrtu najplodniji zagrebački graditelj druge polovice 19. stoljeća (sl. 8) Janko Jambrišak (Karlovac, 1834. -Zagreb, 1892.). U izgradnji kazališta i u opremanju njegove raskošne ponutrice uz njega, gradačkih, bečkih i mariborskih majstora sudjelovali su i neki poznati varaždinski obrtnici od kojih su najpoznatiji Goger, Sohnel, Gortan i Grims. Jambrišak je sagradio brojne zgrade u zagrebačkom Donjem gradu, te ljetnikovce na zagrebačkoj periferiji od kojih je najpoznatiji Okrugljak. Bio je istaknuti član Kluba inžinirah i arhitektah. O njegovom sudjelovanju u izgradnji kazališta svjedoči već spomenuta spomen ploča na ulaznom stubištu.

Slika 8. Janko Jambrišak,
graditelj kazališta

LITERATURA

1. Krešimir FILIĆ i drugi, *Varaždinsko kazalište 1873.-1955.*, Narodna tiskara, Varaždin, 1955.
2. *Pučki prijatelj*, 22. srpnja 1873., Varaždin.

SAŽETAK

ZGRADA VARAŽDINSKOG GRADSKOG KAZALIŠTA

O prvim kazališnim predstavama u Varaždinu možemo tek nagađati. Srednjovjekovna crkvena prikazanja, ako ih je bilo, mogla su biti održavana u crkvi svetog Ivana Krstitelja i svetoga Nikole. Prve zabilježene predstave održavane su u zgradi isusovačke gimnazije u 17. stoljeću. U drugoj polovici 18. stoljeća predstave su održavane u obnovljenoj zgradi nekadašnje kapele Njemačke kongregacije uz isusovačku crkvu. Grof Franjo Patačić naumio je izgraditi kazališnu zgradu i za tu je svrhu kupio 1768. godine dva zemljišta na prostoru današnjeg Stančićevog trga. Jedan popis iz tog vremena naziva taj prostor "Forum Theatri". Nedostatak novca spriječio ga je u tom naumu. U 19. stoljeću kazališne predstave su se održavale u dijelu palače grofova Batthiany. Dvorana je mogla primiti četiristo ljudi.

Godine 1873. dovršena je na prostoru nekadašnjeg južnog gradskog grabišta nova zgrada varaždinskog kazališta. Projekt je izradio bečki arhitekt Hermann Helmer kojem je to prvo takvo djelo. Kasnije je postao proslavljeni projektant kazališnih zgrada diljem Europe. Zgradu je pod njegovim nadzorom podigao zagrebački graditelj Janko Jambrišćak surađujući s brojnim varaždinskim obrtnicima. Pedesetih godina 20. stoljeća dogradnju kazališne zgrade izveo je Aleksandar Freudenreich. Zgrada varaždinskog kazališta je reprezentativno arhitektonsko djelo hrvatskog historicizma. Svojim smještajem, oblikom i stilskim značajkama važna je odrednica varaždinskog urbanizma.

Ključne riječi: Varaždin; kazališna zgrada; Hermann Helmer.

ZUSAMMENFASSUNG

VARAŽDINER THEATERGEBÄUDE

Über die ersten Theatervorstellungen in Varaždin können wir nur vermuten. Die mittelalterlichen kirchlichen Darstellungen, wenn es sie gab, konnten in der Kirche des Hl. Johannes des Täufers und des Hl. Nikolaus veranstaltet werden. Die ersten vorgeführten schriftlich dokumentierten Aufführungen haben im Gebäude des Jesuitengymnasiums im 17. Jahrhundert stattgefunden. In der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts wurden die Vorführungen in dem renovierten Gebäude der ehemaligen Kapelle der Deutschen Marianischen Kongregation neben der Jesuitenkirche veranstaltet. Der Graf Franjo Patačić hatte beabsichtigt, ein Theatergebäude zu errichten und kaufte zu diesem Zweck im Jahre 1768 zwei Grundstücke auf dem Gebiet des heutigen Stančić-Platzes. In einem Verzeichnis aus dieser Zeit wird dieser Platz "Forum Theatri" genannt. Durch Mangel an erforderlichen Geldmitteln, wurde er in dieser Absicht ge-

hindert. Im 19. Jahrhundert wurden die Theatervorstellungen in einem Teil des Palastes der Grafen Batthiany abgehalten. Der Saal konnte vierhundert Personen aufnehmen.

Im Jahre 1873 wurde auf dem Gebiet des ehemaligen südlichen Stadtgrabens ein neues Gebäude des Varaždiner Theaters erbaut. Das Projekt wurde vom Wiener Architekten Hermann Helmer, dem dies das erste Werk solcher Art war, entworfen. Später ist Helmer europaweit der berühmte Baumeister der Theaterbauten geworden. Das Gebäude errichtete unter Helmers Aufsicht der zagreber Bauunternehmer Janko Jambriščak unter Mitwirkung zahlreicher Handwerker aus Varaždin. In den 50er Jahren des 20. Jahrhunderts erweiterte Alexandar Freudenreich das Theatergebäude durch das Anbauen. Das Gebäude des Varaždiner Theaters ist ein repräsentatives architektonisches Bauwerk des kroatischen Historizismus. Mit ihrer Platzierung, ihrer Form und ihren stillistischen Charakteristiken ist es eine wichtige Komponente des Varaždiner Urbanismus.

Schlüsselwörter: Varaždin; Theatergebäude; Hermann Helmer.